

نقش آرایه‌های بصری و ادبی در بهبود آموزش در کتاب‌های نونگاشت فارسی مقطع متوسطه

مسعود نباتی^۱، عبدالناصر نظریانی^{۲*}، بهمن نزهت^۳

^۱ دانشجوی دکتری، زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، Nmasoud22@gmail.com

^{۲*} (نویسنده مسئول) استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، a.nazariani@urmia.ac.ir

^۳ استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، b.nozhat@urmia.ac.ir

چکیده

در نظام آموزشی کشورمان کتاب‌های درسی مهم‌ترین ابزار آموزشی برای معلمان و دانش‌آموزان می‌باشد؛ در این میان، کتاب‌های فارسی به‌عنوان انتقال‌دهنده میراث معنوی این مرزوبوم اهمیت و ضرورت بیشتری دارند. از آنجایی که مفاهیم غنایی، عرفانی، حماسی بخش عظیمی از متون ادبی ما را دربر می‌گیرد، به همین جهت آشنایی با صورخیال برای درک هرچه بیشتر زیبایی‌های متون ادبی لازم و ضروری می‌باشد؛ همچنین از تعداد بیست و پنج سؤال بخش ادبیات فارسی عمومی در کنکور سراسری، چهار سؤال به آرایه‌های ادبی اختصاص دارد؛ پس نحوه آموزش آرایه‌های ادبی در کتاب‌های نونگاشت فارسی متوسطه بسیار حائز اهمیت می‌باشد. براساس تحلیل داده‌های آماری منتشرشده از طرف سازمان آموزش و سنجش کشور، میزان جواب‌دهی به سؤالات این مبحث در اولین کنکور سراسری نظام جدید، در پنج گروه آزمایشی تجربی، ریاضی، انسانی، هنر و زبان تحلیل گردیده است و باتوجه به نتایج به‌دست‌آمده در بین کل شرکت‌کنندگان این پنج رشته، ۲۰٪ از دانش‌آموزان جواب درست، ۵۲٪ جواب سفید و ۲۷٪ جواب غلط به این سؤالات داده‌اند که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد در این کتاب‌ها «آرایه‌های ادبی» به‌خوبی آموزش داده نشده است.

اهداف پژوهش:

۱. نقد و تحلیل محتوای آموزشی کتاب‌های نونگاشت فارسی مقطع متوسطه اول و دوم.
۲. بررسی جایگاه آرایه‌های ادبی و بصری در کتاب‌های فارسی.

سؤالات پژوهش:

۱. محتوای آموزشی کتاب‌های نونگاشت فارسی مقطع متوسطه اول و دوم دارای چه مختصاتی است؟
۲. آرایه‌های ادبی و بصری در کتاب‌های فارسی متوسطه دارای چه اهمیتی هستند؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۴

دوره ۲۱

صفحه ۵۸۹ الی ۶۱۱

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۰۹/۰۴

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۰۱

کلمات کلیدی

کتاب فارسی، متوسطه اول و دوم، آرایه‌های ادبی، کنکور سراسری.

ارجاع به این مقاله

نباتی، مسعود، نظریانی، عبدالناصر، & نزهت، بهمن. (۱۴۰۳). نقش آرایه‌های بصری و ادبی در بهبود آموزش در کتاب‌های نونگاشت فارسی مقطع متوسطه. مطالعات هنر اسلامی، ۲۱(۵۴)، ۵۸۹-۶۱۱.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
***** ***/](https://doi.org/10.22034/IAS.2023.377671.2127)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2023.377671.2127](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2023.377671.2127)

مقدمه

مهم‌ترین شاکله فرهنگی ما ایرانیان، زبان و ادبیات فارسی است که با پیشینه هزار و چندساله‌اش میراث معنوی همه اقوام ایرانی در این سرزمین به‌شمار می‌رود؛ از این رو اهمیت و ضرورت آموزش و یادگیری زبان مادری از سنین کودکی تا سطوح بالای دانشگاهی بر کسی پوشیده نیست. یادگیری زبان و ادبیات فارسی بر یادگیری سایر دروس حتی مفاهیم فیزیک، شیمی، ریاضی و ... تأثیر دارد (حسنی، ۱۳۹۸: ۲۲). کتاب درسی از نظر معنوی «سازنده نسل‌های فردا» و بعد از معلم مهم‌ترین رکن تعلیم و تربیت است و با تأثیری عمیق که در اذهان کودکان و نوجوانان دارد شخصیت اخلاقی و اجتماعی زنان و مردان فردا و ملیت ما را بنیان می‌نهد و هر کوشش وقتی که در کار تهیه و تألیف متون مطلوب به عمل آید به‌طور محسوس و مستقیم در سرنوشت فردای وطن و ملت اثر دارد (ریاحی، ۱۳۴۲: ۱). زبان و ادبیات فارسی جز سومین حوزه از حوزه‌های یازده‌گانه تربیت و یادگیری در سند برنامه درسی است که به‌طور خلاصه تغییرات اساسی در این حوزه را این‌گونه تشریح می‌کند: آموزش زبان و ادبیات فارسی بر چهار مهارت زبانی گوش‌دادن، سخن‌گفتن، خواندن و نوشتن از طریق رمزگشایی و رمزگذاری نمادهای آوایی (شنیداری) و خطی (دیداری) و مهارت‌های فرازبانی (تفکر، نقد و تحلیل) و چگونگی کاربرد آن‌ها و نیز ادبیات فارسی تأکید دارد. در این حوزه، دانش‌آموزان به فهم زبان، باورها ارزش‌ها و نگرش‌ها، ساختار زبانی، جایگاه و گشتار زبان فارسی و پیکره نظام‌مند و عناصر سازه‌ای و عوامل هنری و زیبایی در منابع اصیل و ادبیات کهن معاصر دست می‌یابند. برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی در نظام آموزشی ایران اسلامی، جایگاهی ارزشمند دارد؛ زیرا از یک‌سو حافظ میراث فرهنگی و از سوی دیگر، مؤثرترین ابزار انتقال علوم، معارف، ارزش‌های اعتقادی، فرهنگی و ملی است (قاسم‌پور، ۱۳۹۶: ۲۱).

در ساختار این برنامه درسی، دو زبان و ادبیات در عین پیوستگی، جدا و مجزا از هم مطرح شده‌اند. کارکرد زبان، ایجاد پیوند و رساندن پیام است. در نتیجه، قبل از هر چیز یک پدیده اجتماعی است که در هیأتی سامان‌مند، پویا و زنده رسالت انتقال مفاهیم را برعهده دارد. به‌عبارت‌دیگر، می‌توان گفت زبان هر قوم روح آنان و زبان‌شان است. ادبیات نیز نوعی زبان است؛ اما زبان برتر که به انتقال هنرمندانه اندیشه و فرهنگ می‌پردازد. می‌توان گفت رسالت زبان «چه گفتن» و ادبیات «چگونه گفتن» است. در زبان، اصل بر پیام‌رسانی است؛ پس تلاش بر سادگی، رسایی و کوتاهی واژگان است؛ اما در ادبیات، احساس و عاطفه، خیال و موسیقی و در یک کلام، زیبا گفتن هدف است. همین است که زبان و ادبیات پیوندی ناگسستنی دارند. زبان ابزاری است در خدمت ادبیات و ادبیات، جریانی است در خدمت زبان و بارورکننده آن. پویایی زبان، زایش واژگان و ترکیب‌های نو، ره‌آورد ذهن خلاق و خیال‌پرداز ادیبان است. با این توضیحات، دو مقوله زبان و ادبیات از نظرگاه منطبق آموزشی یکسان نیستند؛ زبان را با نگرشی منطقی، علمی و خردباورانه باید بررسی و تدریس کرد و ادبیات را با نگرشی هنری و ذوقی. در درس زبان، تعلیم صورت می‌گیرد؛ ولی ادبیات بر انگیزش و تلطیف عواطف و پالایش درون استوار است. در ساختار دروس کتاب درسی، ادبیات در هیئت متن‌های درسی زیبا و رسا، اشعار، حکایت و داستان‌هایی از متون کلاسیک و نو ایران و جهان - سامان پذیرفته

است. مقوله‌های زبانی نیز در قالب آموزه‌های دستوری، نگارشی و املاء، تدوین یافته است (رهنمای برنامه درسی فارسی ابتدایی، ۱۳۹۰).

این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی نوشته شده است و بعد از مطالعه اسناد و مدارکی چون سند تحول بنیادین، برنامه درسی ملی، شش منبع درسی شامل کتاب‌های فارسی ۳،۲،۱ (هفتم، هشتم نهم) همچنین کتاب‌های فارسی ۳،۲،۱ (دهم، یازدهم و دوازدهم) و شش کتاب راهنمای معلم فارسی مقاطع متوسطه اول و دوم، کار فیش‌برداری آغاز و نتایج به دست آمده در جای جای مقاله حاضر گنجانده شده است. جامعه آماری ما، کتاب‌های درسی فارسی متوسطه اول و دوم و همه مطالب مربوط به بخش آموزش آرایه‌های بصری و ادبی در کتاب‌های مربوطه است که بعد از استخراج و دسته‌بندی آرایه‌های ادبی در کتاب‌های درسی هر دو مقطع، به نقاط قوت و ضعف‌ها در امر آموزش آن‌ها اشاره خواهد شد؛ در انتها با توجه به آماری که از طریق نامه‌نگاری دانشگاه ارومیه با سازمان سنجش و آموزش کشور به دست آمد؛ به ارتباط معنادار این آموزش‌ها با نتایج به دست آمده در جواب‌دهی به سؤالات بخش آرایه‌های ادبی در اولین کنکور سراسری نظام جدید اشاره و با استفاده از رسم جداول فراوانی به استنتاج و تحلیل داده‌های حاصل از نمودارهای مربوطه پرداخته خواهد شد.

محققین در امور مربوط به تعلیم و تربیت، پژوهشگران علوم تربیتی شاخه برنامه‌ریزی درسی، مؤلفین کتاب‌های درسی و معلمان در این امر مشارکت‌های چشمگیر و بی‌ظنیری داشته‌اند. کتاب‌های درسی زبان و ادبیات فارسی نیز همواره در این چالش پژوهشی حضور فعال داشته‌اند و کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقاله‌ها و طرح‌های پژوهشی فراوانی ابعاد مختلف و جنبه‌های گوناگون از ساختار گرفته تا محتوا را مورد بررسی و کنکاش قرار داده‌اند. در این میان، کتاب‌های «بخوانیم و بنویسیم» دوره ابتدایی به دلیل سابقه بیشتر از کتب دیگر دوره‌ها و همچنین اهمیت پایه تحصیلی، بیشترین پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده است. اما کتاب‌های مورد تحقیق در این رساله (فارسی ۳،۲،۱ مقطع متوسطه اول و فارسی ۳،۲،۱ مقطع متوسطه دوم) با توجه به اینکه نونگاشت هستند و هر سال تغییرات جدیدی در آن‌ها اعمال می‌گردد، بعد از جست‌وجوی نمونه کارها در سایت‌های ایرانداک، نورمگز، مگیران، سیلیویکا، سیمرغ، و... صرفاً کارهایی در حد مقاله یا طرح‌های پژوهشی مشاهده گردید که موضوع بیشتر مقالات جایگاه زبان و ادبیات فارسی در سند تحول و برنامه درسی ملی تا ساختار و محتوای کتاب‌های مورد مطالعه را به صورت مختصر و ناقص دربر می‌گیرد، بعضی از مقالات روشنگرانه مؤلفان کتاب‌های درسی در دو مجله خبرنامه فرهنگستان و رشد زبان و ادبیات فارسی جایگاه ویژه‌ای دارند؛ اما هنوز جای طرح‌ها، رساله‌ها، مقالات علمی، آماری، نقد و تحلیل محتوا و همچنین مطالعات بنیادی و ساختاری در حوزه‌های یادگیری و فلسفه آموزش و پرورش در خصوص بررسی کتاب‌های آموزشی فارسی مقاطع متوسطه اول و دوم خالی است.

۱. جایگاه آرایه‌های بصری در کتاب‌های فارسی متوسطه

در نگاهی اجمالی و به صورت مختصر عناصر یا آرایه‌های اولیه بصری عبارت‌اند از:

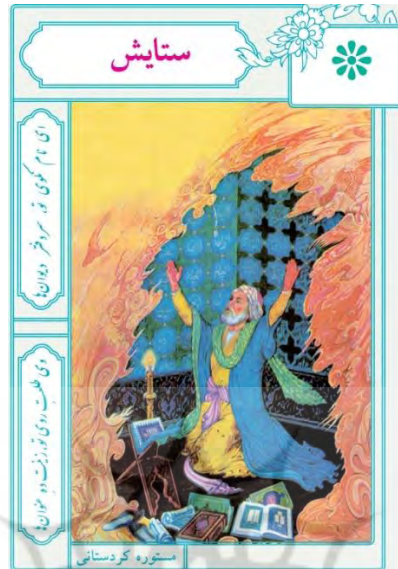
- **نقطه:** ساده‌ترین و تجزیه ناپذیرترین عنصر در ارتباط بصری نقطه است.
- **خط:** خط از نزدیک شدن نقاط به هم خط پدید می‌آید، به طوری که دیگر نقطه‌ها قابل تشخیص نباشند.
- **سطح:** شکلی که دارای دو بُعد طول و عرض باشد (به صورت هندسی یا غیرهندسی) سطح نامیده می‌شود.
- **شکل:** شکل به یک ناحیه محصور شده به وسیله خطوط، سطوح، رنگ یا بافت‌ها گفته می‌شود.
- **حجم:** به عناصر تصویری که دارای سه بُعد طول، عرض و ارتفاع یا عمق باشند حجم گفته می‌شود.
- **بافت:** بافت جنس و ساختار ملموس سطح یا حجم است که با حس لامسه در ارتباط است.
- **رنگ و رنگ‌مایه‌ها (تنالیت):** رنگ مؤثرترین عنصر بصری برای انتقال مفاهیم و حس‌های متفاوت است و رنگ‌مایه به درجات مختلف رنگی گفته می‌شود.

در مراحل پیشرفته‌تر این عناصر بصری در قالب تصاویر و خط‌نگاره‌های مفهومی جلوه‌گر می‌شود. بررسی آرایه‌های بصری در کتاب‌های فارسی مقطع متوسط حاکی از کاربرد نسبی آرایه‌های بصری است. در کلیه دروس به موازات متن کتاب از نقوش طبیعت‌گرایانه، نقوش منطبق با متن و نقوش نمادین استفاده شده است. برای مثال، در پایان درس اول و بخش حکایت سعدی از گلستان، قایی از نگاره‌های ترسیم‌شده برای گلستان استفاده شده است. تصویر شماره ۱ این آرایه بصری را منعکس ساخته است.

تصویر ۱. کاربری آرایه‌های بصری در کتاب فارسی هفتم.

در کتاب فارسی هشتم نیز از نخستین صفحات کتاب کوشیده شده است تا با تکیه بر تصاویر، جذابیت و رسایی بیشتری به متن کتاب داده شود. در تصویر شماره ۲ که مربوط به نخستین صفحات کتاب فارسی دوم است از تصاویر به شکل نگارگری استفاده شده است.

تصویر ۲. کاربرد نگاره در کتاب فارسی هشتم.

بررسی کلیه دروس فارسی مقطع متوسطه نهم، دهم، یازدهم و دوازدهم حاکی از استمرار کاربست آرایه‌های بصری است. با این حال، استفاده بیشتر از این آرایه‌ها مخصوصاً در زمان تدریس آرایه‌های ادبی می‌تواند نقش مهمی در ماندگاری ذهنی این بخش از کتاب‌های فارسی مقطع متوسطه باشد.

۲. جایگاه آرایه‌های ادبی در کتاب‌های فارسی متوسطه

اولین تغییرات کتاب‌های فارسی با استقرار نظام جدید ۳، ۳، ۶ در بخش مقطع متوسطه اول از سال تحصیلی ۹۳-۹۲ آغاز گردید که از شکل کتاب گرفته تا نام فصل‌ها و بعضاً محتوای آن‌ها تغییر یافت؛ اما مطالب مربوط به دستور زبان به نسبت آرایه‌های ادبی تغییرات بیشتری را تجربه کرد. به گفته مؤلفان در بحث آرایه‌های ادبی و دستور زبان کم‌ترین تغییرات را داشته‌ایم. «در کتاب‌های جدید چیزی را حذف نکرده‌ایم؛ بلکه نوع چینش را تغییر داده‌ایم. دستور، تاریخ ادبیات، عروض و قافیه و آرایه‌های ادبی سر جای خود هستند و چیزی کم یا زیاد نشده؛ بلکه از همان موضوعات بر بنیاد رویکرد و شیوه تألیفی که اتخاذ شده است، کتاب تازه را با سازماندهی تازه عرضه کرده‌ایم پس دبیران به جای اینکه موضوع مستقلی به نام دستور زبان با آرایه‌های ادبی را تدریس کنند، متن را تدریس می‌کنند و در حین تدریس متن، مباحثی را آموزش می‌دهند. در برنامه درسی جدید نگاه ما این است که موضوع محوری ویژه نظام آموزش عالی باشد؛ یعنی در دانشگاه واحد درسی‌ای به نام دستور زبان فارسی باشد که استاد به تفصیل بگوید و دانشجو به نحو احسن بیاموزد. ما در پی آنیم که دانش‌آموزانمان از زبان و ادبیات فارسی ابعاد مهارتی را بیشتر بیاموزند و برای اینکه مهارتی

را بیاموزند، هم ساعات محدود است و هم محتوای ما محدود است. اگر بخواهیم هم مهارت به بچه‌ها آموزش دهیم و هم دانش مربوطه را بیاموزیم، زمان نداریم. محتوا را به‌اندازه کافی نمی‌توانیم در آن محدوده زمان بگنجانیم. به همین سبب، بعضی همکاران تصور می‌کنند برخی از موضوعات حذف شده؛ اما اصلاً چنین اتفاقی نیفتاده است...» (سنگری، ۱۳۹۷: ۹). و در جایی دیگر اظهار نموده‌اند که «... در ادبی، آشنایی با مسائل شعر و نثر، قالب‌های شعری، زیبایی‌های ادبی و آموزه‌های نگارشی برای نوشتن خلاق و آمادگی برای نویسندگی و مهارت‌های آفرینش متن زیبا صورت می‌گیرد» (راهنمای معلم فارسی، ۱۳۹۶: ۲۶/۱)؛ درحالی‌که چیزی تغییر نکرده، پس چگونه توانسته‌ایم این مهارت‌ها در دانش‌آموزان پرورش دهیم.

۲.۱. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی هفتم

موارد مربوط به آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی هفتم در آخر درس‌ها و در بخش دانش‌های زبانی و ادبی مطرح گردیده است.

جدول ۱. آرایه‌های ادبی فارسی هفتم

آرایه‌های ادبی فارسی هفتم		
بیان	بدیع	
ندارد	معنوی	لفظی
	ندارد	تکرار

تکرار: در فصل سوم کتاب فارسی هفتم، با آوردن مثال‌هایی که دو مثال از آن‌ها نثر هستند آرایه «تکرار» توضیح داده شده است که توضیحات مربوطه مفید و مختصر است. در تعریفی که از تکرار در کتاب ارائه گردیده است صرفاً بر جنبه تأکیدی و تأثیرگذاری آن اشاره گردیده است؛ درحالی‌که یکی از علل استفاده از آرایه تکرار علاوه بر تأکید، افزایش بار موسیقی‌ای ظاهری کلام است که در مثال‌های آورده شده به این ویژگی مهم در آرایه «تکرار» اشاره‌ای و از نمونه‌های شعری برای تفهیم هرچه بهتر آرایه «تکرار» استفاده نشده است (فارسی هفتم، ۱۳۹۷: ۵۶-۵۵)

در کتاب‌های فارسی دو مقطع تنها سه تمرین که بیشتر آن‌ها ترکیبی است جهت یادآوری آرایه «تکرار» آورده شده است: فارسی هفتم یک تمرین، فارسی هشتم، نهم و دهم تمرینی ندارند، اما در فارسی یازدهم دو تمرین درخصوص آرایه تکرار آورده شده است.

در کتاب فارسی هفتم جز آرایه «تکرار»، آرایه دیگری آموزش داده نشده است. سؤالات ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی در اولین کنکور سراسری نظام جدید از آرایه تکرار سؤالی طرح نشده بود.

۲.۲. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی هشتم

در کتاب فارسی هشتم مبحث آرایه‌های ادبی در بخش دانش‌های ادبی مطرح گردیده است

جدول ۲. آرایه‌های ادبی موجود در کتاب فارسی هشتم

آرایه‌های ادبی موجود در کتاب فارسی هشتم		
بیان	بدیع	
تشبیه	معنوی	لفظی
کنایه	ندارد	واج‌آرایی
		جناس ناقص

تشبیه: در درس دوم فارسی هشتم دانش‌آموزان با «تشبیه» و ارکان آن آشنا می‌شوند، تعریف دقیقی از «تشبیه» ارائه نگردیده است و همچنین درباره شناساندن ارکان تشبیه نیز ضعیف عمل شده است مثال‌های مربوطه در توضیحات بسیار ساده زیبا و دلنشین است، در بخش آخر این مبحث درباره «تشبیه» و ارکان آن مطلبی بیان شده است «که گاهی اوقات رکن سوم و چهارم حذف می‌شود» (فارسی هشتم، ۱۳۹۷: ۲۱) که در ادامه مثالی برای روشن شدن این موضوع وجود ندارد.

تمرین‌هایی که در کتاب فارسی دوم متوسطه درباره آرایه «تشبیه» وجود دارد، بیست و هفت مورد است که در کتاب فارسی هفتم تمرینی وجود ندارد، فارسی هشتم چهار تمرین، فارسی نهم دو تمرین، فارسی دهم شش تمرین، فارسی یازدهم نه تمرین و فارسی دوازدهم شش تمرین در باره آرایه تشبیه ارائه گردیده است که به نسبت بقیه آرایه‌ها تکرار بیشتری دارد. (جدول شماره ۱)

واج‌آرایی: در درس سوم کتاب فارسی هشتم آرایه «واج‌آرایی» یا «همان نغمه حروف» آموزش داده شده است که توضیحات برای این مقطع کافی است؛ اما دانش‌آموزان را باید با اصطلاحاتی چون «واج» «صامت» و «مصوت» که در توضیحات آمده است آشنا ساخت (فارسی هشتم، ۱۳۹۷: ۳۳).

در تمرینات بخش «گفت‌وگو» سؤال دوم از دانش‌آموزان خواسته شده تا درباره تکرار حروف و نقش آن در بیت مربوطه گفت‌وگو کنند، البته دانش‌آموزان می‌توانند تکرار حروف را در بیت مذکور تشخیص دهند؛ ولی همواره درباره «نقش» آن دچار سردرگمی می‌شوند که منظور از «نقش» چیست؟ (همان: ۳۳).

مؤلفان گرامی انتظار دارند در این بیت دانش‌آموزان به صدای خش‌خش برگ درختان و صدای خردشدن آن‌ها در هنگام پاییز پی ببرند! در حالی که در بخش توضیحات مربوط به «واج‌آرایی» به این نوع زیبانویسی‌ها اشاره‌ای نکرده‌اند؛ حتی درصد یک مثال دانش‌آموزان را با این نکته‌های لطیف در متن‌ها آشنا نساخته‌ایم و به آنان یادآوری نشده نکرده‌ایم

که نوشته ادبی حاصل چنین لطیفه‌هایی زیبایی است. در مجموع، برای آرایه «واج‌آرایی» در کتاب فارسی دو مقطع پنج تمرین در نظر گرفته شده است که از این تعداد در سه تمرین از دانش‌آموزان خواسته شده تا آرایه «واج‌آرایی» را در متن درس‌ها پیدا کنند. (جدول شماره ۲)

جناس: در درس دهم از کتاب فارسی هشتم با آوردن دو مثال آرایه «جناس» توضیح داده شده است.

تعریفی که از جناس ارائه گردیده است بسیار ناقص ابتدایی و نامفهوم است: «صبا سبا»، «آرام رام» در این کلمات حروف مشترکی دیده می‌شود که از یک جنس هستند به این‌گونه واژه‌ها که شعر و نثر را زیباتر و خوش‌آهنگ‌تر می‌کند جناس می‌گویند» (فارسی هشتم، ۱۳۹۷: ۷۸). با این توضیح از دانش‌آموز انتظار داریم که آرایه «جناس» را فهمیده باشد و بتواند در داخل اشعار و متون ادبی آن را تشخیص دهد البته واژه‌هایی را که به‌عنوان مثال آورده شده است لازم است که بازنگری شود تا همه جنبه‌های جناس ناقص اختلافی و جناس ناقص افزایشی را در خود جای دهد؛ اگرچه اشکالی ندارد که در این مقطع به اسامی جناس‌های مختلف اشاره‌ای نداشته باشیم؛ ولی بهتر است کتاب از «جناس تام» شروع می‌کند و در دروس آتی به جناس ناقص و انواع دیگر آن می‌رسید.

در کتب فارسی دو مقطع در کل هشت تمرین درباره «جناس» وجود دارد که به شرح ذیل است: فارسی هفتم تمرینی ندارد، فارسی هشتم دو تمرین، فارسی نهم تمرینی ندارد، فارسی دهم دو تمرین، فارسی یازدهم دو تمرین و فارسی دوازدهم دو تمرین درباره جناس وجود دارد که از این تعداد سه تمرین ترکیبی است و مستقیماً در مورد آرایه «جناس» سؤالی پرسیده نشده است. (جدول شماره ۳)

کنایه: در درس سیزدهم از فصل پنجم کتاب فارسی هشتم به یکی از مهم‌ترین و پربسامدترین آرایه‌های ادبیات فارسی یعنی «کنایه» پرداخته شده است؛ توضیحات مربوطه برای این مقطع تحصیلی کافی است؛ اما در تعریفی که در خط پایانی از «کنایه» ارائه گردیده است بایستی معنای دور و نزدیک در «کنایه» به‌صورت واضح و در قالب مثالی عینی توضیح داده می‌شد تا مفهوم دور و نزدیک در ذهن دانش‌آموز محسوس‌تر شود تا منجر به درک هرچه بهتر و بیشتر از این آرایه مهم گردد (فارسی هشتم، ۱۳۹۷: ۹۷).

۲.۳. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی نهم

در کتاب فارسی نهم آرایه‌های ادبی در بخش نکته‌های ادبی آورده شده‌اند.

جدول ۳. آرایه‌های ادبی فارسی نهم

آرایه‌های ادبی فارسی نهم		
بیان	بدیع	
تشبیه	معنوی	لفظی
جان‌بخشی	مراعات نظیر	ندارد
	تضاد	
	تلمیح	

در درس اول از فصل اول کتاب فارسی نهم در بخش نکته‌های ادبی چند یادآوری را می‌بینیم، از جمله بیان دوباره تفاوت بین «زبان» و «ادبیات» و در قالب یک مثال، مروری بر آرایه‌های «تشبیه»، «جان‌بخشی» و «مراعات نظیر» داشته است؛ در این یادآوری از اصطلاحات و ترکیباتی چون «زبان هنری»، «زبان برتر» «زبان ادبی» استفاده شده است که حقیقتاً درک این اصطلاحات و ترکیبات برای دانش‌آموزان سنگین است؛ ما در کتاب‌های فارسی دوره‌های مختلف تحصیلی از دیدگاه هنری و ادبی چندان به متون ادبی فارسی توجه نکرده‌ایم و توضیحات ارائه شده از ادبیات بسیار ناقص و نامفهوم است (فارسی نهم، ۱۳۹۷: ۱۴).

درباره آرایه «تشبیه» در فارسی هشتم مطالبی خواننده شد؛ ولی درباره آرایه «جان‌بخشی» و «مراعات نظیر» در کتاب فارسی متوسطه اول مطلبی آورده نشده است؛ مخصوصاً «مراعات نظیر» که از نظر لغوی هم برای دانش‌آموز سؤال‌برانگیز خواهد بود؛ البته در مورد «شخصیت‌بخشی» در کتاب فارسی ششم (فارسی ششم، ۱۳۹۶: ۹۴). بخش دانش‌های ادبی و همچنین تمرینی در کتاب نگارش ششم در این خصوص دیده می‌شود که در آن از دانش‌آموز خواسته شده است تا با استفاده از جان‌بخشی برای کلمات داده شده یک جمله بنویسند (نگارش ششم، ۱۳۹۶: ۷۷).

تضاد: در درس هشتم کتاب فارسی نهم آرایه «تضاد» با توضیحات و مثال‌های مناسب آموزش داده شده است؛ از آنجایی که دانش‌آموزان قبل از این هم با «تضاد» در دوران ابتدایی آشنا شده‌اند در فهم این آرایه مشکلی نخواهند داشت (فارسی نهم، ۱۳۹۷: ۶۶؛ فارسی ششم، ۱۳۹۶: ۱۰۸ و فارسی پنجم، ۱۳۹۶: ۱۴).

اگرچه در دوران ابتدایی دانش‌آموزان با آرایه تضاد آشنا هستند؛ با این حال، در فارسی هفتم تمرینی درباره آن آورده نشده است. تمرین‌های مربوط به آرایه «تضاد» در کتاب‌های فارسی دو مقطع به شرح ذیل است: فارسی هفتم تمرینی ندارد، فارسی هشتم دو تمرین، فارسی نهم دو تمرین، فارسی دهم دو تمرین، فارسی یازدهم و فارسی دوازدهم یک تمرین که از این نه تمرین جمعاً دو تمرین ترکیبی هستند. (جدول شماره ۶)

تلمیح: در درس دهم از کتاب فارسی نهم آرایه «تلمیح» همراه با توضیحات و چهار مثال توضیح داده شده است؛ با اینکه تعریف ارائه شده کامل است؛ اما در مثال‌های آورده شده از آیات، روایات و احادیث استفاده نشده است و به آرایه «تلمیح» تنها به جنبه داستانی، شخصیت‌های دینی و تاریخی آن توجه شده است (فارسی نهم، ۱۳۹۷: ۸۴). در کتاب‌های فارسی دو مقطع چهار تمرین درباره آرایه «تلمیح» آورده شده است: فارسی نهم یک تمرین، فارسی دوازدهم سه تمرین. (جدول شماره ۷)

۲.۴. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی دهم

در کتاب فارسی دهم مبحث آرایه‌های ادبی در بخش کارگاه متن‌پژوهی، قسمت «ادبی» آورده شده است.

جدول ۴. آرایه‌های ادبی فارسی دهم

آرایه‌های ادبی فارسی دهم		
بیان	بدیع	
مجاز	معنوی	لفظی
استعاره	حسن آمیزی	سجع
ایهام	حسن تعلیل	جناس همسان و ناهمسان
	اغراق	
	تمثیل	
	تضمین	
	مراعات نظیر	

در درس یکم از فصل اول فارسی دهم در بخش ادبی آرایه «مجاز» و «حسن آمیزی» بررسی شده‌اند که در ادامه به ارتباط زیبای آن دو آرایه اصلاً توجهی نشده است و دانش‌آموزان را از پی‌بردن به زیبایی‌های آن محروم نموده‌اند.

حسن آمیزی: در تعریفی که از آرایه «حسن آمیزی» ارائه گردیده است: «آمیختن چند حس و یا یک حس با پدیده ذهنی (انتزاعی) در کلام، «حسن آمیزی» می‌گویند» (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۱۵)؛ اما بخش دوم این تعریف واقعاً برای دانش‌آموز نامفهوم است و بایستی پدیده‌های ذهنی و انتزاعی در قالب مثال‌های بیشتر برای دانش‌آموزان روشن گردد، همچنین بخش اول تعریف که «آمیختن دو یا چند یا یک حس با پدیده ذهنی ...» هم نیاز به توضیح در قالب مثال

احساس می‌شود؛ در تعریف مربوطه فقط به آوردن یک مثال اکتفا گردیده است. در کتاب‌های فارسی مقطع متوسطه دوم تمرینات چندانی درباره آرایه «حس‌آمیزی» وجود ندارد:

فارسی دهم یک تمرین، فارسی یازدهم یک تمرین و فارسی دوازدهم یک تمرین، جمعاً سه تمرین. درباره آرایه حس‌آمیزی آورده شده است. (جدول شماره هشت)

مجاز: مبحث «مجاز» با همه پیچیدگی‌هایی که دارد همیشه برای دانش‌آموزان یکی از چالش‌برانگیزترین آرایه‌های ادبی مخصوصاً در کنکور سراسری است، همچنین بازکردن مبحث «مجاز» بسیار وقت‌گیر است و توصیه هم نشده است، چراکه به سردرگمی بیشتر دانش‌آموزان می‌انجامد و البته این درحالی است که توضیحات کتاب برای فهم این آرایه مهم چندان کمکی نمی‌کند؛ به همین دلیل همیشه ابهام و دیریابی آن مایه نگرانی دانش‌آموزان است؛ چراکه تشخیص معنای مجازی تا حد زیادی نیاز به درک معنی و فهم جنبه‌های مختلف آن دارد و البته مشکل وقتی نمایان خواهد شد که در کنکور سراسری از نمونه‌هایی استفاده شده است که بسیار متفاوت از نمونه‌های آورده شده در کتاب‌های درسی است.

حسن تعلیل: در درس سوم کتاب فارسی دهم و بعد از توضیح شعر «سپید» آرایه «حسن تعلیل» آموزش داده شده است؛ با آوردن یک نمونه شعری «بید مجنون در تمام عمر سربالا نکرد // حاصل بی‌حاصلی نبود به جز شرمندگی» (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۳۴-۳۵) ابتدا دانش‌آموز متوجه این نکته خواهد شد که شاعر گاه برای اقناع خود و خواننده دلیلی ادبی و شاعرانه برای مطلب موردنظر می‌آورد که در واقعیت اتفاق نمی‌افتد؛ بلکه صرفاً حاصل تراوش ذهن ادبی شاعر است؛ در ادامه تعریفی از آرایه «حسن تعلیل» ارائه گردیده و دو مثال شعری آورده شده است که توضیحی درباره این نمونه‌ها و به «حسن تعلیل» به‌کاررفته در آن‌ها اشاره‌ای نشده است.

استعاره: در درس پنجم کتاب فارسی دهم آرایه «استعاره» که یکی از مهم‌ترین آرایه‌های کنکوری نیز است آموزش داده شده است؛ ابتدا با آوردن یک نمونه شعری نه‌چندان مناسب «برکن زبن این بنا که باید // از ریشه بنای ظلم برکنند» (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۴۱-۴۰) و بدون اسم‌پردن از نوع آن، «استعاره مصرح» توضیح داده شده است بدون اینکه در آغاز کار تعریفی از آن ارائه و یا حتی از نظر لغوی واژه «استعاره» بررسی گردد خلاصه‌وار وارد مبحث مهم «استعاره» شده‌اند که حق مطلب درباره این آرایه ادا نشده است.

فارسی دهم سه تمرین که یک تمرین ترکیبی است، فارسی یازدهم پنج تمرین و فارسی دوازدهم چهار تمرین که از این تعداد دو تمرین ترکیبی است. (جدول شماره ۱۱)

ایهام: در درس ششم فارسی دهم آرایه «ایهام» آموزش داده شده است، اگرچه توضیحات آن در چاپ جدید بهتر از گذشته است؛ ولی باز هم در تعریف «ایهام» به این نکته که منظور شاعر از دو معنی دور و نزدیک کدام است اشاره‌ای نشده است و تنها با آوردن یک مثال اکتفا گردیده است و درباره نوع دیگر ایهام یعنی «ایهام تناسب» مطلب و توضیحی

آورده نشده است و این در حالی است که یکی از سؤالات مهم بخش آرایه‌های ادبی در کنکور سراسری بود که تشخیص آن همیشه برای دانش‌آموزان مشکل‌ساز است؛ همچنین تمرینی درباره آرایه «ایهام» در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم آورده نشده است (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۴۹).

سجع: در درس هفتم فارسی دهم با ارائه تعریفی مبهم، آرایه «سجع» آموزش داده شده است؛ «به واژه‌ای‌ات که در پایان دو جمله بیایند و از نظر صامت و مصوت‌های پایانی، وزن یا هر دوی آن‌ها هماهنگ باشند» (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۵۳). بدون ذکر انواع سجع و همچنین به‌کار بردن اصطلاحاتی چون «صامت»، «مصوت» و «وزن» که نیاز به آموزش جداگانه‌ای دارند، چراکه دانش‌آموزان چندان با این اصطلاحات آشنایی ندارند؛ بهتر است که دانش‌آموزان توجیه شوند که قافیه در شعر اگر وارد نثر شود تبدیل به سجع می‌شود با همان شرایطی که درباره قافیه خوانده شد است؛ همچنین بهتر است در تعریف آرایه «سجع» ارائه شده است به انواع سجع هم اشاره شود و همراه با دسته‌بندی آن (انواع سجع) نمونه‌هایی آورده شود تا هم درک و دریافت و هم التذاذ ادبی حاصل از آن نصیب دانش‌آموزان گردد؛ باید بدانیم که گاه حذف یا خلاصه‌گویی افراطی منجر به ابهام و درک ناقص از موضوع موردنظر می‌گردد.

در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم جمعاً سه تمرین در ارتباط با آرایه «سجع» آمده است: فارسی دهم یک تمرین، فارسی یازدهم تمرینی ندارد و فارسی دوازدهم دو تمرین که یک تمرین ترکیبی است. (جدول شماره ۱۲)

اغراق: در درس دوازدهم کتاب فارسی دهم یکی از آرایه‌های مهم در حوزه شعر حماسی یعنی «اغراق» با تعریف و مثالی مناسب توضیح داده شده است (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۱۰۰). البته در کتاب فارسی ششم ابتدایی نیز دانش‌آموزان با مبالغه آشنا گردیده‌اند (فارسی ششم، ۱۳۹۶: ۴۱). در کتاب‌های فارسی متوسطه دو تمرین درباره آرایه «اغراق» آورده شده است: فارسی دهم یک تمرین، فارسی یازدهم یک تمرین و فارسی دوازدهم تمرینی ندارد. (جدول شماره ۱۳)

تمثیل: در درس چهارم کتاب فارسی دهم به مناسبت شعر «طوطی و بقال»، در بخش ادبی به آرایه «تمثیل» پرداخته شده است و بعد از توضیحاتی مختصر و مفید درباره آرایه تمثیل از دانش‌آموزان می‌خواهد که با توجه به محتوای درس، ارتباط آن را با تمثیل به‌کار گرفته شده توضیح دهند (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۱۱۵). در کتاب‌های فارسی متوسطه جمعاً دو تمرین درباره تمثیل آمده است فرامی‌دهم یک و تمرین فارسی دوازدهم یک تمرین.

جناس ناهمسان و همسان: در درس چهاردهم کتاب فارسی دهم، «جناس همسان» و «جناس ناهمسان» در قالب مثال‌هایی توضیح داده شده است که پیش‌تر هم دانش‌آموزان در فارسی هشتم با جناس «ناهمسان» آشنا شده بودند اگرچه توضیحات مربوطه بسیار ناقص و ابتدایی بود؛ اما باین‌حال، در فارسی دهم نیز به‌اختصار «جناس‌های همسان» و «ناهمسان» توضیح داده شده است و دوباره حق مطلب درباره انواع جناس از جمله جناس ناهمسان ادا نشده است حتی اگر مراد مؤلفان از این خلاصه‌گویی‌ها این باشد که دانش‌آموزان را دچار یادگیری جزئیات نکند باز همکار درستی نیست، چراکه وقتی آموزش ناقص و نامفهوم باشد بهره‌ای جز سردرگمی ندارد. در سال‌های گذشته در کنکور سراسری، بخش سؤالات مربوط به آرایه‌های ادبی، سطح بالاتری از این‌گونه توضیحات ناقص و نامفهوم کتاب داشته است (فارسی

دهم، ۱۳۹۸: ۱۱۶-۱۱۵). در کتب فارسی متوسطه دوم جمعاً پنج تمرین درباره جناس همسان آمده است: فارسی دهم یک تمرین، فارسی یازدهم دو تمرین و فارسی دوازدهم دو تمرین. (جدول شماره ۱۴)

تضمین: در درس شانزدهم کتاب فارسی دهم آرایه «تضمین» با اینکه مختصر و مفید توضیح داده شده است؛ ولی مثال‌های مربوط به آن بایستی بیشتر باشد تا تمام تعریف مربوطه را دربر بگیرد و همچنین لازم است به تفاوت آن با آرایه «تلمیح» نیز پرداخته شود (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۱۲۷). تنها تمرینی که درباره آرایه «تضمین» در کتب فارسی متوسطه دوم آمده است در کتاب فارسی یازدهم است که شفيعی کدکنی مصرعی از شعر مولوی را تضمین کرده است (فارسی یازدهم، ۱۳۹۸: ۷۳).

مراعات نظیر: در درس هفدهم کتاب فارسی دهم آرایه «مراعات نظیر» آموزش داده شده است البته در درس دوازدهم همین کتاب بعد از اشاره به «شبکه‌های معنایی» می‌توانستند مبحث مربوطه را با مطرح کردن «مراعات نظیر» و آوردن مثال‌های مناسب به اتمام برساند و نیازی به دوباره‌گویی نبود؛ توضیح و تعریفی که در درس هفدهم از «مراعات نظیر» ارائه گردیده است بسیار ساده و قابل فهم است (فارسی دهم، ۱۳۹۸: ۱۳۷). در کتب فارسی متوسطه دوم تنها یک تمرین مستقلاً درباره آرایه «مراعات نظیر» وجود دارد که آن هم در کتاب فارسی دهم آورده شده است.

۲.۵. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی یازدهم

آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی یازدهم نیز در بخش ادبی در کارگاه‌های متن‌پژوهی آخر درس‌ها آمده است.

جدول ۵. آرایه‌های ادبی فارسی یازدهم

آرایه‌های ادبی فارسی یازدهم		
بیان	بدیع	
ندارد	معنوی	لفظی
	متناقض‌نما	-

متناقض‌نما یا پارادوکس: در درس نهم کتاب فارسی یازدهم آرایه «متناقض‌نما» که از آرایه‌های مهم از جمله در کنکور به حساب می‌آید؛ آموزش داده شده است؛ اگر در توضیحات به تفاوت «متناقض‌نما» با «تضاد» هم اشاره شود بسیار بهتر است و همچنین از مثال‌های بیشتری استفاده شود تا به خوبی روند آموزش در خصوص این آرایه مهم تکمیل شود (فارسی یازدهم، ۱۳۹۸: ۸۰-۷۹).

تنها دو تمرین مربوط به آرایه «متناقض‌نما» در کتاب‌های فارسی متوسطه آمده است: که به‌قرار جدول زیر است. (جدول شماره ۱۵)

۲.۶. آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی دوازدهم

آرایه‌های ادبی در کتاب فارسی دوازدهم نیز در بخش ادبی کارگاه‌های متن‌پژوهی آخر درس‌ها آورده شده است.

جدول ۶. آرایه‌های ادبی فارسی دوازدهم

آرایه‌های ادبی فارسی دوازدهم		
بیان	بدیع	
ندارد	معنوی	لفظی
	اسلوب معادله	ندارد

اسلوب معادله: در درس ششم فارسی دوازدهم بخش ادبی دانش‌آموزان در قالب چهار مثال با آرایه «اسلوب معادله» آشنا می‌شوند که توضیحات و نمونه‌ها به‌قدر کفایت است و در پایان از دانش‌آموزان خواسته شده تا در متن درس این آرایه را پیدا کنند و دلیل خود را بنویسند که تنها تمرین کتاب فارسی دوازدهم درباره اسلوب معادله است (فارسی یازدهم، ۱۳۹۸: ۴۹-۴۸).

۸. تعداد تشبیهات کدام بیت، بیشتر است؟

- ۱ ای بهشتی رخ طوبی قد خورشید لقا
- ۲ از طاق ابروانت وز تار گیسوانت
- ۳ تو مهر درخشنده و من ذره محتاج
- ۴ گاهی از جلوه شیرین روشی مجنونم
- بشنو این بیت خوش از خسرو جاوید لقا.
- هم خسته کمانیم هم بسته کمندیم.
- تو خانه فروزنده و من خانه به دوشم.
- گاهی از خنده شیرین منشی فرهادم.

جدول ۷. درصد جواب‌دهی گروه‌های آزمایشی به سؤال هشتم همه جواب‌های صحیح در جدول شماره هفده

درصد جواب‌دهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی رشته علوم‌انسانی کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	درست	غلط	درست
۵۷/۰۷	۲۴/۸۰	۱۸/۱۱	۵۴/۸۱	۲۳/۲۷	۲۱/۹۱	۵۶/۷۸	۱۸/۵۰	۲۴/۷۱	۵۶/۱۶	۲۱/۲۱	۲۲/۶۱
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
درصد جواب‌دهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته ریاضی کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		

سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۵۳/۱۲	۳۳/۸۰	۱۳/۰۷	۵۷/۰۷	۲۸/۵۱	۱۴/۴۰	۶۰/۵۹	۲۲/۵۱	۱۶/۸۸	۵۶/۵۵	۲۸/۸۸	۱۴/۵۵
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
درصد جواب‌دهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته تجربی کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۵۰/۰۴	۴/۱۱	۴۵/۸۳	۴۸/۳۴	۳/۱۹۳	۴۷/۷۲	۴۶/۷۳	۳/۱۹۸	۴۹/۲۸	۴۸/۰۳	۳/۱۹۸	۴۷/۹۷
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

سؤال هشت در گروه‌های آزمایشی زبان

۸. آرایه‌های بیت زیر، کدام‌اند؟

«شکرت شور جهان و جهانی مشتاق عالمی تشنه و عالم همه پر آب زلال»

(۱) استعاره، ایهام، تضاد، مراعات نظیر (۲) ایهام، مجاز، مراعات نظیر، تشبیه

(۳) تشبیه، ایهام تناسب، جناس تام، تضاد (۴) استعاره، ایهام تناسب، مجاز، اغراق

جدول ۸. درصد جواب‌دهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته زبان کنکور سراسری ۹۸

درصد جواب‌دهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته زبان کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۵۳/۳۶	۲۰/۵۳	۲۶/۱۰	۵۳/۳۵	۱۸/۸۹	۲۷/۲۷	۵۰/۷۸	۱۷/۲۰	۳۲/۰۰	۵۲/۴۷	۱۸/۷۹	۲۸/۷۲
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

سؤال هشت در گروه آزمایشی هنر

۸- کدام بیت، دارای «تلمیح، تضمین و حسن تعلیل» است؟

(۱) نیازی نیست با شعرم تخلص خواجه خود فرمود که چرخ، این سکه دولت به نام شه‌یاران زد

(۲) شهر ری خالی شد از مهر و محبت خواجه گفت مهربانی کی سرآمد شه‌یاران را چه شد.

(۳) نگین ملک سلیمان چراغ عرش خداست گرش نه حلقه برانگشت اهرمن باشد.

۴) لاله چون تاج فریدون بدرخشد کز کوه پرچم کاوه نرورز پدیدار آمد.

جدول ۹. درصد جوابدهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته هنر کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۸ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته هنر کنکور سراسری ۹۸											
جمع کل			منطقه سه			منطقه دو			منطقه یک		
غلط	درس ت	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درس ت	سفید	غلط	درس ت	سفید
۳۲/۳۹	۶/۹۲	۶۰/۶۷	۳۴/۸۱	۷/۱۳	۵۸/۰۴	۳۱/۹۸	۶/۶۹	۶۱/۳۱	۳۰/۳۲	۶/۹۷	۶۲/۷۰
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

سؤال نهم در همه زیر گروه‌های آزمایشی به این گونه می‌باشد که بیتهی آورده شده است و از دانش می‌خواهد تا آرایه‌های به‌کار برده شده در آن را تشخیص دهند. برای نمونه، سؤال نهم گروه آزمایشی علوم انسانی در ذیل آورده شده است و به‌دنبال آن درصد جوابدهی به سؤال نهم در همه گروه‌های آزمایشی خواهد آمد:

۹- آرایه‌های بیت زیر، کدام‌اند؟

«آب آتش می‌برد خورشید شب پوش شما می‌رود آب حیات از چشمه نوش شما»

(۱) استعاره، تشخیص، تلمیح، تضاد (۲) مجاز، جناس تام، تضاد، تلمیح

(۳) ایهام، استعاره، جناس تام، پارادوکس (۴) مجاز، ایهام، تشخیص، پارادوکس

جدول ۱۰. درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته علوم انسانی کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته علوم انسانی کنکور سراسری ۹۸											
جمع کل			منطقه سه			منطقه دو			منطقه یک		
غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید
۴۲/۵۴	۱۶/۰۴	۴۱/۴۱	۴۳/۹۹	۱۶/۲۱	۳۹/۷۹	۴۱/۹۰	۱۵/۷۳	۴۲/۳۶	۳۹/۷۶	۱۶/۱۶	۴۴/۰۶
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

جدول ۱۱. درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته ریاضی کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته ریاضی کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۷۰/۵۵	۸/۴۲	۲۱/۰۲	۷۱/۱۴	۷/۷۰	۲۱/۱۵	۶۸/۵۶	۷/۷۳	۲۳/۷۰	۷۰/۲۸	۷/۹۶	۲۱/۷۴
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته تجربی کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۳۴/۴۲	۴۱/۱۵۵	۲۴/۰۱	۳۵/۷۱	۳/۹۰	۲۶/۳۷	۳۶/۶۵	۳/۹۶	۲۶/۷۷	۳۵/۸۳	۳۶/۶۲	۲۷/۵۳
%	%	%	%	۷%	%	۲%	%	%	%	%	%

جدول ۱۱. درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته زبان کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته زبان کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۵۰/۵۳	۲۷/۲۸	۲۲/۱۸	۵۳/۹۱	۲۳/۸۲	۲۲/۲۵	۵۳/۱۲	۲۱/۴۹	۲۵/۳۷	۵۲/۶۵	۲۴/۰۳	۲۳/۳۰
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

جدول ۱۲. درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته هنر کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۹ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته هنر کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط
۴۸/۴۳	۲۱/۹۷	۲۹/۵۸	۴۸/۲۳	۲۰/۳۴	۳۱/۴۲	۴۶/۰۱	۲۰/۵۱	۳۳/۴۷	۴۷/۵۶	۲۰/۹۰	۳۱/۵۲
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

سؤال دهم در همه گروه‌های آزمایشی به جز گروه آزمایشی ریاضی و فنی بدین ترتیب است که دانش‌آموزان بایستی تشخیص دهند که آرایه‌های ادبی مقابل کدام گزینه «هر دو» درست می‌باشد.

برای نمونه سؤال دهم گروه آزمایشی زبان

۱۰- آرایه‌های مقابل کدام بیت، «هر دو» درست است؟

(۱) بر آستان یارم برد آسمان غبارم بالا گرفت کارم در منتهای پستی. (پارادوکس، مجاز)

(۲) سکندر وار در ظلمت بسی لب تشنه گردیدم که جام باده شد سرچشمه آب بقای من. (تلمیح، استعاره)

(۳) آن لب رنگین سخن بی خواست گویا می‌شود غنچه چون افتاد بازیگوش خود را می‌شود. (حسن آمیزی، تشخیص)

(۴) چون به چهره بفشانی چین زلف مشک افشان کس به هیچ نستاند بار نافه چین را (جناس تام، حسن تعلیل)

جدول ۱۳. درصد جوابدهی به سؤال دهم

درصد جوابدهی به سؤال ۱۰ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته زبان کنکور سراسری ۹۸											
منطقه یک			منطقه دو			منطقه سه			جمع کل		
سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	سفید	درست	غلط	درست	غلط	درست
۵۱/۷۴	۳۱/۴۶	۱۶/۷۸	۵۱/۶۷	۳۱/۱۶	۱۷/۱۶	۵۰/۶۲	۳۰/۷۱	۱۸/۶۶	۳۱/۰۹	۱۷/۵۶	۳۱/۰۹
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

اما در گروه آزمایشی ریاضی و فنی سؤال دهم بدین ترتیب می‌باشد که از دانش‌آموزان می‌خواهد تا آرایه‌هایی ادبی که در بیت داده شده وجود ندارند؛ پیدا کنند:

۱۰- بیت زیر، «فاقد» کدام آرایه‌های ادبی است؟

«شود از مهر خموشی دل خاموش گویا جوش می‌در جگر خُم ز سر بسته بود»

(۱) ایهام، حسن آمیزی (۲) استعاره، تناقض

(۳) تشبیه، مراعات نظیر (۴) مجاز، اسلوب معادله

جدول ۱۴. درصد جوابدهی به سؤال ۱۰ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته ریاضی کنکور سراسری ۹۸

درصد جوابدهی به سؤال ۱۰ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته ریاضی کنکور سراسری ۹۸											
جمع کل			منطقه سه			منطقه دو			منطقه یک		
غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید
۱۹/۴۲	۱۴/۲۶	۶۶/۳۰	۲۲/۱۴	۱۱/۶۳	۶۶/۲۲	۱۹/۱۸	۱۳/۳۹	۶۷/۴۲	۱۰/۱۸	۱۷/۱۱	۶۵/۰۹
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

و اما آخرین سؤال یعنی سؤال یازدهم، در همه گروه‌های آزمایشی مشترک می‌باشد؛ بدین‌گونه از دانش‌آموزان خواسته شده تا به ترتیب آرایه‌های ادبی داده شده را در ابیات الف تا ه بیابند.

برای نمونه سؤال یازدهم گروه آزمایشی هنر:

۱۱- ترتیب ابیات به لحاظ داشتن آرایه‌های «مجاز، تشبیه، استعاره، ایهام تناسب و تلمیح» در کدام گزینه درست است؟

الف) می‌زند حلقه زلف تو در غارت جان   نتوان با سر زلف تو به جانی در بست.

ب) گر بدین شیوه کند چشم تو مردم را مست   نتوان گفت که در دور تو هشیاری هست.

ج) جان صوفی نشد از جام کدورت صافی   تا نشد در تن خم خانه چو دُردی به نشست.

د) می به هشیار ده ای ساقی مجلس که مرا   نشئه ای هست هنوز از می باقی الست.

ه) خوردم از دست تو جامی که جهان جرعه اوست   هر که زین دست خورد می برود زود ز دست.

۱) ج، الف، د، ب، ه   ۲) ج، ب، ه، الف، د   ۳) ه، الف، ب، د، ج   ۴) ه، ج، الف، ب، د

جدول ۱۵. درصد جوابدهی به سؤال یازدهم در همه گروه‌های آزمایشی:

درصد جوابدهی به سؤال ۱۱ ادبیات عمومی بخش آرایه‌های ادبی رشته هنر کنکور سراسری ۹۸											
جمع کل			منطقه سه			منطقه دو			منطقه یک		
غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید	غلط	درست	سفید
۲۱/۲۶	۱۷/۸۵	۶۰/۷۸	۲۳/۲۱	۱۷/۰۶	۵۹/۷۱	۲۱/۰۴	۱۷/۵۱	۶۱/۴۴	۱۹/۴۶	۱۹/۰۹	۶۱/۴۴
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%

نتیجه‌گیری

اهداف آموزش آرایه‌های ادبی در کشورهای مختلف جهان شباهت‌هایی به هم دارند ولی مقایسه میزان موفقیت‌های یکی نسبت به دیگری، پژوهشگران آموزشی را به عوامل گوناگون و از جمله به روش‌های به کار رفته در آموزش مدارس متوسطه کشورهای مختلف جهان متوجه می‌سازد. نتایج مطالعات نشان می‌دهد؛ در حالی که دانش‌آموزان ایرانی عملکرد خوبی در بهبود شناخت این آرایه‌ها نداشتند، بعضی از کشورها پیشرفت چشمگیری از خود نشان داده‌اند. عوامل متعددی در ایجاد تفاوت‌های بسیار زیاد در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نقش ایفا می‌کند. یکی از عوامل، فرهنگ آموزش در جنبه‌های مختلف زندگی شامل عناصری مانند کتاب‌های درسی و برنامه آموزشی و تنوع روش‌های تدریس مفاهیم است. برخی از این جنبه‌ها از جمله شکل و ساختار امور آموزشی مانند ساعات تدریس و روش‌های ارزشیابی به‌طور مشخصی تعریف می‌شوند و برخی دیگر از باورهای دانش‌آموزان و معلمان درباره اهداف و نقش‌شان از فعالیت‌های آموزشی و فرایند یاددهی- یادگیری سرچشمه می‌گیرد (چاکری حکمی، کبری ۱۳۹۷: ۱۷۸).

اساساً علت تغییر کتاب و تدوین آن به شکل موجود و رویکرد آن مشخص نیست اما بی‌شک نیازمند تغییرات اساسی در حوزه ساختار و محتوا است. این کتاب نشان می‌دهد که ما نسل امروز را در فراگیری دست‌کم گرفته‌ایم. نوجوانان و جوانان ما تشنه آموختن و آشنایی با هویت ملی و تاریخی خویش هستند و این مهم به کمک کتاب‌های ادبیات امکان‌پذیر است. در کتاب‌های جدید این هدف یا به هیچ روی محقق نمی‌شود یا اگر دبیر خوش ذوقی باشد باید فشار مضاعفی بر خود و دانش‌آموزان وارد کند و مفاهیم از هم گسیخته را مرمت کند و به دانش‌آموزان بیاموزد که آن هم نیازمند زمانی چند برابر است که متأسفانه نظام آموزشی بسته ما با زمان‌بندی مشخص و تعیین شده این مجال را به دبیران نمی‌دهد. ناچار مجبور به بیان همین مطالب جدا از هم و پاره‌پاره است؛ که جز تصویری مخدوش از ادبیات ایران به دانش‌آموز نشان نمی‌دهد (میری، ۱۳۹۶: ۱۱).

حال ببینیم در برنامه درسی ملی برای درس فارسی چه ادافی متصور شده‌اند و میانگین ساعات تدریس درس فارسی نسبت به گذشته چه فرقی کرده است:

ساعات اهداف تفصیلی فعالیت‌های پایه‌های مختلف تحصیلی به شرح زیر در برنامه درسی مورد بررسی آمده است:
دوره اول متوسطه (هفتم تا نهم):

- شناخت زبان و ادبیات فارسی

دوره دوم متوسطه (دهم تا دوازدهم):

- شناخت زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ دینی، بومی و ملی (علوی مقدم، خیرآبادی، ۱۳۹۱: ۱۳).

میانگین سالانه توزیع زمان رسم تربیتی در این برنامه به ترتیب پایه برای درس زبان و ادبیات فارسی به شرح زیر است

پایه‌های اول دوره متوسطه (هفتم تا نهم): ۱۴۸ ساعت که نسبت به وضعیت فعلی ۸ ساعت افزایش داشته است و ۱۵ درصد از کل ساعات آموزشی را دربر دارد.

- پایه‌های دوم دوره متوسطه (دهم تا دوازدهم):

رشته ادبیات و علوم انسانی: ۲۱۵ ساعت با افزایش ۱۴ ساعتی نسبت به وضع فعلی و اختصاص ۱۹/۱ درصد به خود
رشته علوم تجربی: ۱۱۰ ساعت با کاهش ده درصدی نسبت به وضع موجود و اختصاص ۹/۸ درصد کل ساعت به خود
رشته علوم ریاضی: ۱۲۰ ساعت آموزشی بدون تغییر نسبت به وضع موجود با اختصاص ۱۰/۷ درصد از کل ساعات به خود

رشته علوم و معارف اسلامی: ۱۵۹ ساعت بدون تغییر نسبت به قبل و اختصاص ۱۴/۱ درصد ساعت آموزشی به خود
فنی و حرفه‌ای: ۹۱ ساعت با افزایش ۶ ساعته نسبت به وضع کنونی و تخصیص ۷/۲ ساعت آموزشی ۲، ۳ و ۴ (علوی مقدم، خیرآبادی، ۱۳۹۱: ۱۴).

همان‌طور که مشاهده می‌شود اهداف مورد نظر درباره زبان و ادبیات فارسی با گذشته تغییر چندانی در ساختار و محتوا داده نشده است و ساعات تدریس درس زبان و ادبیات فارسی هم تغییر چندانی زیاد و ملموسی نداشته است با این تفاسیر نوعی سردرگمی حتی در بخش همکاران دفتر تألیف نیز دیده می‌شود و برای نوشتن کتاب‌های فارسی به یک ایدئال‌گرایی افراطی و تا حدودی غیرقابل دسترسی و بدون هماهنگی با تغییرات اجتماعی، فردی و جهانی دست زده‌اند. اگرچه آمار بسیار پایین و ناامیدکننده‌ای را در امر جواب‌دهی به سؤالات بخش آرایه‌های ادبی در بین رشته آزمایشی مورد مطالعه شاهد بودیم؛ ولی نباید همه تقصیرها را به گردن نحوه نگارش و آموزش کتاب‌های نونگاشت انداخت؛ چراکه سال‌هاست مافیای کنکور امان از دانش‌آموزان، خانواده‌ها، دبیران و سیستم تعلیم و تربیت ما بریده است. بایستی تغییرات پیش رو در آزمون سال ۱۴۰۱ را به فال نیک بگیریم و این امر را سرآغازی برای اهمیت بخشیدن دوباره به کتاب و درس و مدرسه دانست؛ مسؤلان محترم لازم است با هماهنگی‌های بیشتر با آموزش و پرورش و مشورت با دبیران دلسوز و متعهد و همچنین باتوجه به ظرفیت کتاب‌های نونگاشت شاهد تغییرات مثبتی در آزمون‌های سراسری باشیم اگرچه یک طرف مهم در این امر دانشگاه‌ها هستند، لازم است نسبت به انتخاب دانش‌آموزان جهت ادامه تحصیل، شناخت بیشتری داشته باشند.

منابع و مأخذ:

کتاب‌ها

اکبری شلدره، فریدون و همکاران. (۱۳۹۶). فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه. چاپ سوم، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

شریعتمداری، علی. (۱۳۷۰). برنامه‌ریزی درسی. چاپ دوم، قم: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. قاسم‌پور، حسین و همکاران. (۱۳۹۶). فارسی ۲ پایه یازدهم دوره دوم متوسطه. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

برنامه پنجم توسعه وزارت آموزش پرورش. (۱۳۸۸). مرکز برنامه‌ریزی، نظارت راهبردی تحول بنیادین وزارت آموزش و پرورش.

برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹). طرح تحول بنیادین برنامه‌های درسی و تربیتی. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی در افق چشم‌انداز. (۱۳۸۸). طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش. صداقت همدانی، مرجان. (۱۳۸۸). بررسی محتوای کتاب‌های زبان فارسی در دوره متوسطه از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان همدان، داشگاه پیام نور تهران.

مقالات

استعلامی، محمد. (۱۳۷۰). «آموزش زبان، آموزش ادبیات». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، بهار ۷۰، شماره ۲۴، ۲۱-۱۲.

انجمنی، فریبا. (۱۳۸۵). «از طراحی برنامه درسی تا تولید کتاب». رشد آموزش قرآن، شماره ۱۴، ۱۱-۶. بخشی جویباری، کبری؛ هاشمی جویباری، سیداحمد. (۱۳۹۶). «چشم‌ها را باید شست». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۱۲۰.

پولادیان، حسین. (۱۳۹۳). «نقد و بررسی کتاب تازه تألیف فارسی سال هفتم». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، دوره ۲۸، شماره ۱.

چاکری حکمی، کبری. (۱۳۹۷). «تحقیقات جدید در علوم انسانی». شماره ۴۱ تا ۴۲.

حسینی، حسین. (۱۳۹۸). «فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی». شماره ۲.

روشندل، علی‌اکبر. (۱۳۹۷). «معرفی کتاب‌های درسی پایه دوازدهم». ضمیمه رشد معلم، ۳۸-۳۶.

ریاحی، محمدمامین. (۱۳۷۷). «ماجرای کتاب‌های درسی». بخارا، شماره، ۸۰-۵۹.

- سبزواری، مهدی؛ محمدی، فاطمه. (۱۳۹۳). «نقد زبان‌شناختی کتاب زبان فارسی مقطع متوسطه و مسائل آموزشی آن». علم زبان، شماره ۳.
- سعدزاده، مریم. (۱۳۹۷). نقدی بر کتاب‌های نونگاشت فارسی دوره متوسطه دوم. رشد آموزش زبان و ادب فارسی، دوره ۳۲، شماره ۱، ۳۶-۴۱.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۹۶). «گزارشی از میزگرد روش‌های نوین تدریس زبان و ادبیات فارسی در پایه یازدهم». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره‌های ۱۲۳ و ۱۲۲، ۹-۳ و ۳-۷.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۸۷). «کتاب درسی مطلوب چیست؟». رشد معلم، شماره ۲۲۸، ۹-۷.
- شقایقی، ویدا. (۱۳۷۸). «اهداف آموزش زبان فارسی». نامه فرهنگ، شماره ۳۴، ۱۳۲-۱۲۶.
- علائی، نیلوفر. (۱۳۸۴). «آموزش تفکر انتقادی و ادبیات». سخن سمت، شماره ۱۶، ۴۵-۲۵.
- علوی مقدم، سیدبهنام؛ خیرآبادی، رضا. (۱۳۹۱). «جایگاه زبان فارسی در برنامه درسی ملی». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۱۰۳، ۱۵-۱۲.
- قاسم‌پور مقدم، حسین. (۱۳۸۳). «بررسی تطبیقی دیدگاه‌ها، رویکردها و روش‌های برنامه درسی زبان‌آموزی و ارائه الگویی برای برنامه‌ریزی درسی آموزش زبان فارسی». نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۰، ۱۰۲-۷۴.
- قاسم‌پور مقدم، حسین؛ روشن، بلقیس؛ محمدی، اکرم. (۱۳۸۹). «بررسی ویژگی‌های برنامه درسی آموزش زبان ملی در کشورهای حوزه زبان فارسی». نوآوری‌های آموزشی، شماره ۳۶، ۲۸-۷.
- قائدی، یحیی. (۱۳۸۸). «برنامه درسی فلسفه به کودکان در دوره راهنمایی و متوسطه». فرهنگ، شماره ۶۹، ۸۳-۱۰۸.
- کمالی‌نهاد، علی‌اکبر. (۱۳۹۶). «چکیده سخنرانی‌های علمی در همایش ملی فارسی پایه دهم؛ تجلیل و ترویج برنامه درسی». رشد آموزش و ادب فارسی، شماره ۱۲۱، ۱۷-۱۴.
- مقصودی، مجتبی. (۱۳۹۳). «مطالعه موردی کتاب فارسی هشتم». خبرنگار فرهنگستان، شماره ۵، ۷-۲.
- موحد، عبدالحسین. (۱۳۹۷). «تأملی در اهمیت محتوای کتاب‌های درسی». خبرنگار فرهنگستان، شماره ۴۹، ۶-۳.
- مهمان‌دوست، صمد. (۱۳۷۷). «پیشنهاد‌های کاربردی برای کیفیت آموزشی زبان فارسی». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۴۷، ۴۱-۳۶.
- میری، لیلا. (۱۳۹۶). «مقایسه کتاب ادبیات فارسی ۲ نظام گذشته با فارسی یازدهم». خبرنگار فرهنگستان، شماره ۴۰، ۱۱-۳.
- نخستین، ابراهیم. (۱۳۷۷). «عناصر مؤثر در آموزش زبان و ادبیات فارسی». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۴۷، ۳۵-۳۲.
- یاسری، حسین. (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی فارسی (۱) پایه دهم». رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره ۱۲۱، ۲۹-۲۵.